

Den økonomiske situasjon.

Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Banks representantskapsmøte 13. februar 1961.

1960 ble et år med rekordmessig økonomisk vekst.

I enkelte viktige næringer, som fiske og hvalfangst, førte svikt i naturgrunnlaget til stagnasjon og endog tilbakegang. Vannmangelen har sterkt hemmet produksjonen i de kraftslukende industrier i årets siste måneder.

Til tross for disse betydelige minusfaktorer økte den samlede produksjon med ca. 6,5%. Det er en sterkere stigning enn i noe annet etterkrigsår siden 1947. I 1946 og 1947 var veksten enda større, men da gjorde ekstraordinære forhold seg så sterkt gjeldende at tallene er lite utsagnskraftige ved sammenlikninger.

På den andre siden må en se framgangen i 1960 på bakgrunn av utviklingen i 1957 og 1958 da det ble foretatt betydelige kapasitetsutvidelser, mens produksjonsveksten var forholdsvis liten, særlig i 1958. Utlandets større etterspørsel etter norske eksportvarer og en ekspansiv finans- og kredittpolitikk gjorde det mulig å utnytte denne produksjonsevne fullt ut i 1960.

Produksjonsapparatet arbeider nå på kapasitetsgrensen. En må derfor regne med en mindre vekst i 1961. I nasjonalbudsjettet er den påregnelige økning anslått til 4%. Dette tall representerer likevel en høy vekstrate, som svarer til en fordobling av nasjonalproduktet i løpet av 17—18 år.

Med den høye grad av kapasitetsutnyttelse har også presstendensene meldt seg. I industridistriktene begrenser knappheten på arbeidskraft mulighetene for videre produksjonsøkning.

Den meget sterke stigning i vareimporten i 1960 kan også være et tegn på at et etterspørselspress gjør seg gjeldende.

Det sentrale spørsmål ved begynnelsen av det nye året er derfor om det er nødvendig å sette i verk tiltak for å motvirke presstendensene. De fleste land i Vest-Europa har i løpet av 1959 og 1960 tatt slike skritt. Det gjelder således Vest-Tyskland, Storbritannia, Østerrike, Nederland, Danmark og Sverige. Spørsmålet er nå om vi skal følge samme veg.

Om slike tiltak skal anses nødvendige, vil måtte bero på hvorledes en vil vurdere utsiktene for det videre internasjonale konjunkturforløp. Utviklingen i 1959—60 har tydelig vist sammenhengen mellom høykonjunktur ute og oppgang her hjemme. På tilsvarende måte gir 1958 et eksempel på at en internasjonal lavkonjunktur påvirker vekstmulighetene ugunstig her i landet.

Til tross for at bremsetiltakene i noen grad kan ha moderert ekspansjonstakten, må en som alminnelig karakteristikk kunne si at høykonjunktoren fort-

setter i Vest-Europa. Et unntak er Belgia, og det er også i Storbritannia tegn til stagnasjon på enkelte områder.

Når mange tross det alminnelige bilde av «gode tider» likevel setter et spørsmålsteget ved den videre utvikling i Vest-Europa, henger det sammen med at situasjonen i De forente stater byr på mange usikkerhetsmomenter. Det synes nå å være enighet om at De forente stater i flere måneder har vært inne i en tilbakegangskonjunktur.

Hittil har ikke dette tilbakeslaget påvirket utviklingen i Vest-Europa i samme retning, slik som tilfellet var i 1953/54 og i 1957/58. En kan snarere omvendt si at høykonjunkturen i Europa har muliggjort en økning av den amerikanske eksport, og at den således har virket som en ekspansiv faktor i De forente staters økonomi.

Denne forskjell i utvikling er et gledelig tegn på styrken i Vest-Europas økonomi. Men så sammenflettret som verdensøkonomien er, kan det neppe unngås at en fortsatt stagnasjon i De forente stater etter hvert kan komme til å virke ugunstig tilbake på perspektivene i Vest-Europa.

Både i den internasjonale og i den interne diskusjon om amerikansk økonomi har oppmerksomheten vært konsentrert om nedgangen i De forente staters gullbeholdning.

Gullbeholdningen nådde en topp i 1957 med 22,9 milliarder dollar. Senere er reservene sunket, og nedgangen har vært særlig markert i annet halvår 1960. Ved årsskiftet 1960/61 var beløpet kommet ned i 17,8 milliarder dollar.

Når det i forbindelse med nedgangen i gullbeholdningen tales om De forente staters betalingsunderskudd, må en være klar over at disse underskudd er av en særskilt art, og at de skyldes spesielle årsaker.

På de løpende kommersielle transaksjoner har nemlig De forente stater et meget stort overskudd, som for 1960 er anslått til hele 5,6 milliarder dollar.

Dette overskudd har vist tendens til å stige. Eksporten er gått opp, mens den alminnelige stagnasjon har gitt seg utslag i en svak nedgang i importen.

Overskuddet på kommersielle transaksjoner mer enn dekker to utgiftsposter av en særegen karakter. Utgiftene til underholdet av amerikanske tropper i andre deler av verden medfører en utgang på 2,9 milliarder. En annen hovedpost av ekstraordinær karakter er hjelpen til utviklingslandene. Den direkte gaveandel utgjør ca. 1,7 milliarder dollar.

I tillegg kommer så utgangen på kapitalkontiene. Offentlige lån til utviklingslandene utgjorde i 1960 0,8 milliarder dollar. Enda større er de beløp som representerer private amerikanske investeringer i utlandet, i alt ca. 3,1 milliarder dollar.

Ved vurderingen av den amerikanske situasjon må en være klar over at De forente staters nettotilgodehavende overfor utlandet fortsatt øker. Tross gullutstrømningen blir De forente stater en stadig større kreditor overfor resten av verden.

En stor del av de amerikanske investeringer i utlandet tar form av at amerikanske storkonserner oppretter datterbedrifter i utlandet. Disse anlegg representerer naturligvis et aktivum og ikke noe tap for De forente stater.

Det samme gjelder når de store konserner i De forente stater kjøper opp aksjer eller eierrettigheter i européiske bedrifter.

Finansplasseringer av annen art er også av et stort omfang.

De land som mottar disse dollarbeløpene, konverterer dem i stor utstrekning i gull hos Federal Reserve Bank, som er forpliktet til innveksling etter en

fast paripris på 35 dollar pr. unse. En del av gullutstrømningen skyldes også at for å holde overkursen på gull i forhold til dollar nede på det frie gullmarked i London foretas støttesalg på dette marked. Det ble et av Eisenhower-administrasjonens siste tiltak å stoppe den anomali at amerikanske borgere, som i sitt hjemland ikke har noen rett til omveksling av dollar til gull, kunne opptre som kjøpere på gullmarkedet i London.

Både den gamle og den nye administrasjon setter seg som mål å bringe gullutstrømningen til opphør. Men når dette først og fremst skal søkes oppnådd ved tiltak som kan øke overskuddet på de løpende kommersielle transaksjoner, må det være tillatt å stille seg noe tvilende til den underliggende tankegang.

Det kan være grunn til å minne om at de amerikanske gullbeholdninger etter krigen var kommet opp på et kunstig høyt nivå. Den vidtgående devaluering i 1934 satte i gang en tilstrømning av gull, og denne bevegelse ble forsterket av kapitalflukten fra Europa i slutten av 1930-årene som følge av den alminnelige krigsfrykt. Andre lands valutaproblemer under og etter krigen gav ytterligere tilvekst til De forente staters gullbeholdninger.

Over halvparten av verdens monetære gull etter krigen var således blitt samlet i De forente stater. Følgen var en alminnelig mangel på internasjonal likviditet, som virket hemmende på verdenshandelen. Den omfordeling av gullet som har funnet sted senere gjennom nedgangen i disse beholdninger, har vært en av forutsetningene for ekspansjonen i produksjon og handel i verden for øvrig.

Det store overskudd som De forente stater allerede har på løpende kommersielle transaksjoner, viser at det i alminnelighet ikke er noe i veien med amerikansk næringslivs konkurransevne.

Om De forente stater nå setter som et mål å øke dette overskudd ytterligere, kan konsekvensen komme til å bli at det legges et deflatorisk trykk på omverdenen. Disse større overskudd må nemlig motsvares av tilsvarende økende underskudd i andre land. Rammer de land med langt mindre valutaeserver, vil disse kunne finne seg tvunget til å sette i verk tiltak for å søke å forsvare sine valutabeholdninger. På grunn av internasjonale avtaler som binder landene i valget av virkemidler, vil de stort sett måtte falle tilbake på midler som vil påvirke det økonomiske aktivitetsnivå.

Økte amerikanske overskudd kan bare i liten utstrekning ventes å ville påvirke betalingsbalansen i de land som i særlig grad har økt sine valutabeholdninger i de senere år. Det gjelder først og fremst Tyskland, som fortsatt årlig har over en milliard dollar i nettoinntekt av de utenlandske tropper.

Den nye presidents uttalelse om De forente staters syn på fordelingen av felles forsvarskostnader kan forhåpentlig tas som uttrykk for en fastere holdning i denne sak. Det er først og fremst en annen fordeling av utgiftene til forsvar og utenlandshjelp som er det adekvate svar på De forente staters utenriksøkonomiske problemer.

Heller ikke når det gjelder bevegelsene på kapitalkontiene, kan en uten videre akseptere den vanlige amerikanske tankegang at løsningen ligger i større amerikanske overskudd på løpende kommersielle transaksjoner.

I den forbindelse er det grunn til å framheve at det ikke er andre lands dollarfordringer som representerer størst fare for fortsatt gullutstrømning. Det er bare sentralbankene som kan kreve innløsning i gull etter gjeldende ordning. Deres fordringsmasse i dollar utgjør et langt mindre beløp (10—11 milliarder dollar) enn verdien av gullreservene.

Av langt større potensiell betydning er det at amerikanske selskaper og borgere har fri adgang til å overføre til utlandet de hundrevis av milliarder dollar som de sitter med i bankinnskudd og i verdipapirer.

Ifølge presidentens erklæring vil det likevel ikke bli pålagt restriksjoner på adgangen til slike overførslar.

Da disse overførslar i stor utstrekning foretas for å erverve eierinteresser i bedrifter i andre land, vil kravet om et økt amerikansk overskudd som skal oppveie valutavirkningen av overføringene, i realiteten innebære at andre land ved økende underskudd på driftsbalansene skal finansiere transaksjoner som har vært karakterisert som «oppkjøp av resten av verden».

Det særlig betenkelige i det amerikanske opplegget er det proteksjonistiske «Buy American»-synspunktet. Slagordene minner i foruroligende grad om den innstilling som viste seg så ødeleggende i mellomkrigsårene, da de enkelte land ut fra liknende synsmåter prøvde å løse sine problemer uten å ta nærmere i betraktning hva virkningene ville bli for andre land.

«Rentekarusellen» og splittelsen i to handelsblokker i Europa, «utvanningen» av OEEC til OECD, «Buy American»-propagandaen i De forente stater og den tyske holdning til fordelingen av militærutgiftene avdekker en fundamental mangel på samordning av den økonomiske politikk i den vestlige verden. I en av de rapporter som nylig er offentliggjort, er opplyst at endog sentralbanker skal ha solgt gull til overpris på det frie gullmarked, samtidig som de har dekket seg inn ved kjøp av gull fra Federal Reserve Bank til den faste pariverdi.

Sveriges Riksbank og Norges Bank er de to eneste sentralbanker som ikke har omplassert dollarbeholdningene helt eller delvis til gull i de senere år. Det synes å være enda mindre grunn til å endre denne linje etter at den nye president uttrykkelig har erklært at dollaren ikke vil bli devaluert i forhold til gull.

På den andre siden ble gjennom erklæringen slått fast at gullinnløsningen ville bli opprettholdt. Dette bidrag til opprettholdelse av et ordnet intervalutarisk system må forutsette at andre land er villig til å følge spillereglene. Videre forsøk på å framtvinge en devaluering av dollaren i forhold til gull ville kunne møtes av De forente stater med en opphevelse av innløsningsplikten, slik som det allerede forlengst er skjedd i alle andre land. I så fall ville gullprisen formodentlig falle betydelig under den nåværende innløsningskurs.

All uroen omkring valutaen tilsier at tiden må være inne til en nærmere drøftelse av de forskjellige forslag som foreligger for en internasjonalisering av valutasystemene i den vestlige verden.

Avgjørende for omfanget av den fortsatte gullutstrømning vil være den alminnelige tillit til dollaren som internasjonal valuta. Denne tillit vil i mindre grad bero på de spesielle tiltak som er blitt satt i verk, og langt mer på om en ny økonomisk politikk kan sikre et høyt aktivitetsnivå og en sterkere økonomisk vekst.

Hvis det ikke lykkes å gjennomføre en mer ekspansiv økonomisk politikk enn i 1950-årene, kan det være fare for en ugunstig påvirkning av Vest-Europas økonomi.

Særlig synes Storbritannias stilling å være utsatt. Landet har underskudd på løpende betalinger. Når valutabeholdningene likevel har økt, skyldes dette kortsiktige kapitalbevegelser. Skulle denne strøm vende om, ville det neppe være mulig å gjennomføre den ekspansive politikk som det synes å være behov for. Utviklingen i de senere måneder har vært preget av en lav vekstrate i alminnelighet og av direkte stagnasjon i enkelte viktige industrier.

Storbritannia er den dominerende partner i EFTA-samarbeidet, og utviklingen i dette land vil virke sterkt tilbake på vekstmulighetene i de mindre medlemsland.

Seksmaktsunionen fortsetter integrasjonen i et aksellerert tempo, slik at diskriminerings-effekten overfor omverdenen etter hvert gjør seg sterkere gjeldende.

Norge risikerer nå etter hvert å komme i den situasjon at en svak utvikling i De forente stater og i Storbritannia hemmer våre muligheter for eksport til disse land, samtidig som viktige norske eksportnæringer i økende grad stenges ute fra markedene på Kontinentet.

Det torde likevel være grunn til å vise atskillig forsiktighet med å støtte initiativ som tar sikte på å «bygge bru» mellom de to handelsblokker. Vår holdning må bero på om norske eksportvarer vil kunne oppnå samme vilkår som andre lands. Det var nettopp dette vilkår som ikke var oppfylt i opplegget til et europeisk frihandelsområde i 1958. Frankrike insisterte den gang på at ca. 60% av Norges eksport skulle holdes utenfor.

Forventningene om virkningene av de nye markedskonstellasjoner i Europa har skapt en sterk aktivitet og interesse for strukturrasjonalisering i norsk næringsliv. Avisene bringer stadig nye meldinger om sammenslutninger av bedrifter og om nye samarbeidsavtaler. Det er gjennom slike endringer av strukturen i norsk næringsliv at en kan ha håp om både å kunne dra fordeler av de nye muligheter og å overvinne de vanskeligheter som markedsdannelsene i Europa vil kunne føre med seg.

Denne strukturrasjonalisering har bidratt sterkt til en stor produktivitetsforbedring i industrien i de senere år. Industriproduksjonen lå i 1960 ca. 23% over 1955 til tross for at arbeidsstyrken er gått noe ned i denne perioden samtidig som arbeidstiden er satt ned. Produksjonen pr. arbeidstime i industrien er nå ca. 26—27% større enn for 5 år siden.

Det er særlig gledelig å kunne konstatere at industrisektorer som anses meget utsatt under de nye markedskonstellasjoner, har hevdet seg bra tross nedsettelsen av tollene med 20% i 1960. Tekstil- og bekledningsindustrien kom endog opp i et eksportbeløp på 113 mill. kr.

I denne sterke aktivitet for å møte de nye markedsførhold finner en formentlig også en del av forklaringen til den store stigning i vareimporten i 1960. Av en samlet økning på nærmere 1 600 mill. kr. (21—22% i forhold til 1959) falt hele 409 mill. kr. på maskinimporten, som lå 35% høyere enn i foregående år. Økningen i importen av andre kapitalvarer var også stor. Denne utvikling gjenspeiler seg i en brutto investeringsrate på vel 36 til tross for en nedgang i skipsinvesteringene.

Selv om importøkningen førte til et betydelig større underskudd på vare- og tjenestebalansen (630 mill. kr.) enn opprinnelig antatt (380 mill. kr. ifølge Nasjonalbudsjettet for 1960), kan det hevdes at landet er bedre tjent med å være utstyrt med et mer effektivt produksjonsutstyr enn med et mindre underskudd. Spesielt kan dette sies å være tilfelle når de samlede valutabeholdninger (hos Norges Bank, redere, banker og forsikringsselskaper) økte med ca. 134 mill. kr. i løpet av året. En må dog være oppmerksom på at denne oppgang har sammenheng med en betydelig stigning i utlandets varekreditter til norske importører.

En del av økningen i importen er en direkte følge av større eksport. Ek-

sempelvis utgjør importandelen 35—40% i aluminiumsindustrien, som har hatt en særlig stor produksjonsstigning.

Men om det således neppe kan være grunn til å gi uttrykk for en særlig sterk bekymring over tallene for utenriksøkonomien i 1960, kan situasjonen komme til å bli annerledes i 1961. Et alminnelig etterspørselspress må ha påvirket importtallene i årets siste måneder.

En må nå legge større vekt på tendensen i utenriksøkonomien og på arbeidsmarkedet enn på prisutviklingen.

Engrosprisene ligger nå på samme høyde som ved utgangen av 1956. I de to siste årene har også levekostnadene vært stabile, men her må en ta i betraktning økningen i tilskuddene til nedsettelse av prisene. På årsbasis motsvarer denne økning ca. 3 poeng i prisindeksen.

En del av forklaringen til prisstabiliteten ligger i at jordbruksprisene har holdt seg forholdsvis uforandret som følge av store avlinger. Prisene på viktige importerte råvarer er gått ned.

Lønningene har vist ganske stor oppgang, anslagsvis 35% over 5-års perioden. Når likevel prisene på industrivarer har holdt seg noenlunde stabile, har det sammenheng med den betydelige produktivitetsforbedring i industrien.

Konkurransen fra importen har vært avgjørende for prisstabiliteten. Denne faktor må antas å være bestemmende for prisutviklingen også i de kommende måneder. Som framhevet av Statistisk Sentralbyrå i Økonomisk Utsyn for 1960 er det derfor mest sannsynlig at et etterspørselspress bare i mindre grad vil påvirke prisene, og at det først og fremst vil gi seg utslag i betalingsbalansen.

Hvis ikke mottiltak blir satt i verk, må en regne med at presset vil øke i 1961. Således vil det mer ekspansive statsbudsjett for 1961 virke i denne retning.

Mens overskuddet av driftsinntekter ut over utgiftene til kjøp av varer og tjenester utgjorde ca. 630 mill. kr. på statsbudsjettet for 1959/60, antas det tilsvarende overskudd for inneværende år å ville bli redusert til noe over 100 mill. kr. Utgiftene er økt med ca. 700 mill. kr., mens skatteinntektene bare er gått opp med ca. 170 mill. kr.

Da en ved denne oppstilling har tatt med utgifter til investeringer i bygg og anlegg med 1 325 mill. kr., som er 200 mill. mer enn for 1959/60, kan en si at budsjettet fremdeles er overbalansert i sterkere grad enn tilfellet er i mange andre land. Men det avgjørende for etterspørselsvirkningen er at i forhold til det foregående representerer det nye budsjett en økning i disponible inntekter med over 500 mill. kr.

En annen kilde til etterspørselspresset vil kunne være en fortsatt økning i kredittvolumet. Dette ble særlig framhevet av representantene for Det internasjonale valutafond ved den årlige konsultasjon i fjor høst.

Mens de samlede utlån fra kredittinstitusjonene, inklusive statsbankene, i 1957 gikk opp med ca. 1 100 mill. kr., var det tilsvarende tall for 1958 ca. 1 200, for 1959 ca. 1 440 og for 1960 ca. 1 880 mill. kr.

Beløpet for emisjoner av partialobligasjoner var i 1960 ca. 295 mill. kr. eller om lag 40 mill. mindre enn i 1959 da beløpet var 337 mill. kr. Men det var større enn i 1957 og 1958 da de tilsvarende tall var 194 mill. og 235 mill. kr.

Sterkest har utlånsøkningen vært i forretningsbankene. Mens det var en nedgang i utlånene i 1956 med 43 mill. kr., var det en stigning på henholdsvis 203 mill. i 1957, 149 mill. i 1958, 265 mill. i 1959, for i 1960 å gå opp i hele 528 mill. kr.

Utlånsøkningen i sparebankene har vært mer gradvis, men den er markert også for denne bankgruppes vedkommende, fra 259 mill. kr. i 1957 til 425 mill. kr. i 1960.

Situasjonen er således at på grunn av mangel på arbeidskraft og manglende kapasitet for øvrig kan en ikke regne med en større reell produksjonsøkning i 1961 enn på ca. 4%. En betydelig del av denne økning vil absorberes i eksport. Skulle da kredittvolumet også i 1961 øke med et beløp som svarer til 6—7% av nasjonalproduktet, samtidig som budsjettet i forhold til fjorårets budsjett øker den disponible inntekt med ca. 1½% av nasjonalproduktet, vil det kunne oppstå følelige pressproblemer. Disse pressproblemer vil bli ytterligere forsterket om det ved de forestående oppgjør om lønninger og jordbrukspriser skulle bli gitt inntektstillegg som går ut over den påregnelige produktivtetsforbedring.

Samarbeidsnemnda har vært innkalt til å drøfte den foreliggende situasjon. Den er kommet til at det vil være riktig gjennom begrensede og reversible tilstramningstiltak å søke å tilpasse den kredittfinansierte etterspørsel til de realøkonomiske muligheter for ytterligere produksjonsvekst.

Når Nemnda framhever at tiltakene bør være reversible, er det fordi den internasjonale konjunktursituasjon byr på så mange usikkerhetsmomenter. En må være i stand til å endre den økonomiske politikk igjen senere på året.

Om en ved valget av virkemidler vil søke rettleiding i de bremsetiltak som er satt i verk i andre land, må en konstatere at disse ikke følger noe felles mønster, men veksler sterkt fra land til land.

Et hovedmiddel i *Vest-Tyskland* har vært økte krav til bankenes minsteinnskudd i sentralbanken. Likviditetseffekten er søkt forsterket gjennom omfattende markedsoperasjoner. Renteforhøyelsen i juni var ment å virke i samme retning; men da denne rentestigning på en uheldig måte påvirket de internasjonale kapitalbevegelser, er diskontoen på ny satt ned.

Økonomiministeren har gjentatte ganger framholdt at i den nåværende konjunktursituasjon burde beskatningen skjerpes.

Nederland har også brukt forhøyelse av innskuddsreserver og markedsoperasjoner som midler til å påvirke likviditeten og kredittsystemets utlånsevne. En vesentlig vekt er lagt på en avtale med bankene om at den enkelte banks utlån ikke skal overstige gjennomsnittet for de tre siste år. Stiger utlånene ut over dette gjennomsnittsbeløp, skal banken holde et rentefritt innskudd i sentralbanken i tillegg til det vanlige innskuddskrav.

I september 1960 ble betingelsene for avbetalingshandelen strammet til.

I *Storbritannia* ble i april 1960 gjennomført en ordning med «special deposits», som skulle bremse på bankenes utlånsevne. Avbetalingshandelen ble samtidig pålagt strenge restriksjoner. Den oppmykning som nylig er foretatt av denne regulering, er begrunnet i stagnasjonen i de industrier hvis produkter vanligvis selges ved avbetalingshandel.

Rentepolitikken har vesentlig vært bestemt av hensynet til virkningene på de internasjonale kapitalbevegelser.

I *Sverige* har forretningsbankene ved avtale gått med på å heve minsteinnskuddene i Riksbanken, samtidig som sparebankene, jordbrukskredittkassene og forsikringsselskapene har akseptert en strammere plasseringsplikt i statsobligasjoner.

Det viktigste virkemiddel har vært innførelsen av en alminnelig omsetnings-skatt.

Det er åpnet adgang for bedriftene til å foreta avsetninger til investeringsfond, som midlertidig bindes i Riksbanken, mot at en del av det blir skattefritt.

I *Danmark* har den fortsatte ekspansjon begrunnet en skjerpet bygge-regulering, og det er nærmest gjennomført forbud mot igangsettelse av nye offentlige bygg.

Ut fra det syn at tiltakene av hensyn til den usikre internasjonale situasjon ikke bør binde i for lang tid framover, er Samarbeidsnemnda kommet fram til en forståelse om kredittpolitikken i de nærmeste måneder fram til forsommeren.

Tiltakene tar sikte på:

- 1) å begrense likviditeten og med det kredittsystemets utlånsevne,
- 2) utlansregulering etter kvalitative kriterier.

Ad 1).

Staten vil fornye det spareobligasjonslån som forfaller i juli 1961, samtidig som maksimumsbeløpet vil bli forhøyet til kr. 10 000.

Et premieobligasjonslån vil bli lagt ut med særlig sikte på å nå fram til publikum.

Det legges også ut et alminnelig markedslån etter rentesats 5%, overkurs 101, løpetid 35 år.

Livsforsikringsselskapene har erklært seg villig til å overta inntil 15 mill. av dette markedslån i tillegg til den forpliktelse som de ellers har påtatt seg i samsvar med rammeavtalen til å øke sine beholdninger med 60 mill. kr. mot 45 mill. i 1960, og å tegne i nye statslån for minst 80 mill. kr. mot 70 mill. i 1960.

Det henstilles til sparebankene å øke sine beholdninger i første halvår 1961 med mer enn de 25% av innskuddene som rammeavtalen forplikter til. Først senere på året kan det bli aktuelt å drøfte om selve prosentrenten formelt bør forhøyes.

Forretningsbankene har påtatt seg, i tillegg til forpliktelsen i rammeavtalen om å bringe porteføljen av statsobligasjoner opp på samme nivå som pr. 1/12 1959, å øke sine beholdninger ytterligere i første halvår 1961. I dette øyemed skal legges ut et kortsiktig statslån til åpen tegning for et beløp av 50 mill. kr., løpetid 3 år, rente 3½% og emisjonskurs 100%.

Ad 2).

Virkningene av de nevnte låneopptak på bankenes utlånsevne er høyst usikre.

Allerede for 3 år siden var det en alminnelig oppfatning at likviditeten i banksystemet neppe ville tillate synderlig ytterligere kreditt ekspansjon. Siden den gang er utlånene steget med over 1 milliard til tross for at likviditeten nå er vel 100 mill. kr. lavere.

For å kunne oppnå en hurtig virkning på kredittvolumet kunne det komme på tale å innføre et generelt utlånstak, slik som Nederland har gjort det. Vanskelighetene med å praktisere et generelt utlånstak er store i alminnelighet. Disse vanskeligheter vil øke ytterligere når det som her forutsettes at tiltakene bare vil være nødvendige for et begrenset tidsrom og i en periode hvor sesong-svingninger normalt gjør seg sterkt gjeldende.

En har derfor nøyd seg med en generell henstilling om å vise tilbakeholdenhet og spesielt ved innvilgelse av nye byggelån. Kredittinstitusjonene

forutsettes ikke å øke forbrukskredittene. Under disse kredittene er medregnet ikke bare avbetalingskreditter, men også personlige lån.

I en situasjon da sysselsettingen er meget høy og produksjonsframgangen sterk, er det liten mening i at valutareserver som trenges for investeringer og for å gjøre det mulig å føre en aktiv motkonjunkturpolitikk, skal bli forbrukt til et kredittfinansiert personlig forbruk.

Forhandlingene om utformingen av kredittpolitikken for de kommende måneder har vært den første prøvestein på holdbarheten og nytten av den pengepolitiske rammeavtale som ble inngått i fjor mellom myndighetene og kredittinstitusjonene.

Erfaringen viser på ny at ved slike uformelle drøftelser som møtene i Samarbeidsnemnda gir mulighet for, er det bare nyanser i vurderingen av den aktuelle økonomiske situasjon. Til tross for atskillig meningsforskjell i den prinsipielle oppfatning av de enkelte virkemidler, byr det heller ikke på nevneverdige vanskeligheter å oppnå enighet om de praktiske tiltak som bør settes i verk.

Samarbeidsnemndas oppgave bør være den praktiske å finne fram til en utforming av kredittpolitikken som kan anses formålstjenlig i de konkrete situasjoner.

Utredningen av de mer prinsipielle sider ved penge- og kredittpolitikken bør overlates til spesielle utvalg som er særskilt sammensatt med dette formål for øye. Når det har vært hevdet at nedsettelsen av det nye pengepolitiske utvalg skulle være unødvendig, kan det være tilstrekkelig å vise til at liknende utvalg er eller har vært i arbeid i flere andre land (Storbritannia, De forente stater, Sverige). Den store variasjon i valget av virkemidler som de enkelte land har tatt i bruk for å bremse på den nåværende høykonjunktur, illustrerer både den store usikkerhet som råer om anvendeligheten av de enkelte virkemidler, og hvorledes disse må avpasses etter de ulike institusjonelle forhold i de forskjellige land.

Samarbeidsnemnda har i den foreliggende situasjon ansett det riktigst å innskrenke seg til å gi uttrykk for hva som bør gjøres på kredittpolitikens område.

Men situasjonen bør tilsi at også Regjering og Storting må overveie om det kan være nødvendig å sette i verk finanspolitiske tiltak.

Når en må regne med at de disponible inntekter vil øke hurtigere enn produksjonen, må det være maktpåliggende å unngå tilleggsbevilgninger som ikke samtidig dekkes på en måte som begrenser konsumentenes disponible inntekt.

Selv om en ikke går så langt som i Danmark til nærmest å gjennomføre et alminnelig byggeforbud, må det være grunn til å overveie utsettelse med igangsettelse av offentlige bygg til en ut på forsommeren får en mer fullstendig oversikt over byggevolumet.

På samme måte bør det være aktuelt å drøfte en utsettelse til senere på året med iverksettelsen av det høyere innvilgningsbudsjett for statsbankene.

En alminnelig skjerpning av byggereguleringen bør også kunne komme på tale.

De gode erfaringer som Sverige synes å ha gjort med ordningen med skattefrie avsetninger til investeringsfond, bør foranledige en drøftelse av en tilsvarende ordning hos oss. Likeledes vil en minne om et tidligere framsatt forslag om økningen i det skattefrie fradrag for bankinnskudd.

Uansett hva myndighetene måtte komme til å bestemme seg for på det finanspolitiske område, bør det gjøres klart at liberaliseringen skal utvides og at det ikke er aktuelt å gjeninnføre importregulering.

Reguleringen etter rentelovens § 3 vil bli gjennomført slik at den totale markedsbelastning vil bli noenlunde den samme som i 1960.

På samme måte som myndigheter og kredittinstitusjoner må søke å avpasse finans- og kredittpolitikken til den foreliggende situasjon, må partene i de kommende forhandlinger om lønninger og jordbrukspriser ha for øye at press-tendenser allerede gjør seg gjeldende i norsk økonomi.

En inntektsstigning som ikke motsvares av en tilsvarende produktivetsforbedring, må forsterke pressproblemene, særlig i utenriksøkonomien. Får lønns- og jordbruksoppkjørene prisvirkninger, vil konkurranseevnen kunne bli svekket på et tidspunkt da en fortsatt utvikling av toll og importreguleringer under EFTA-samarbeidet vil føre til skjerpet konkurranse.

I 1959 og 1960 kunne en oppnå en betydelig produktivetsforbedring vesentlig gjennom en bedre utnyttelse av produksjonsutstyret. Nå arbeider produksjonsapparatet på kapasitetsgrensen. Mulighetene for ytterligere økning av produktiviteten vil derfor i høyere grad bero på forbedringer av det tekniske produksjonsutstyr, på effektiv organisasjon og ledelse og på en fortsatt strukturrasjonalisering.

Det er en viktig oppgave for kredittinstitusjonene å medvirke til en slik effektivisering av bedriftene. Dette er understreket i Samarbeidsnemndas nye tilråding.

En av hovedvanskelighetene ved utformingen av kredittpolitikken i den nåværende situasjon er at samtidig som det er nødvendig å føre en generell tilstrammingspolitikk for å motvirke en overkonjunktur, er det behov for å gjennomføre en selektiv ekspansjonspolitik i de distrikter hvor svak økonomisk vekst og strukturell arbeidsledighet preger bildet.

Til tross for at det i store deler av landet er en alminnelig og akutt mangel på arbeidskraft, ble det ved utgangen av året registrert 31 500 arbeidssøkende. Når vinterarbeidsløsheten kan ha et så stort omfang i en situasjon med alminnelig etterspørselspress, må det være klart at en ikke kan løse disse ledighetsproblemer ved en generell stimulering av etterspørselen. De kan bare overvinnes ved en sesongutjevning av sysselsettingen i bygg- og anleggsvirksomhet, og ved at en målbevisst tar sikte på å bygge ut næringslivet i de svake distrikter. Løsningen av disse strukturproblemer må være en hovedoppgave i det 10-år en nå er inne i.

Den foreliggende situasjon med en utpreget mangel på arbeidskraft motbeviser den problemstilling at det skulle være et alminnelig behov for å skaffe nye arbeidsplasser for å gi sysselsetting til de store nye ungdomskull som vil tre inn i arbeidslivet i de nærmeste år. Den store udekkede etterspørsel etter arbeidskraft viser klart at med det allerede nå eksisterende tekniske produksjonsutstyr vil det kunne sysselsettes langt fler uten nye investeringer.

Derimot vil ledigheten i utbyggingsstrøkene ikke kunne løses uten nye betydelige investeringer.

Ved en hensiktsmessig plassering av de nye storbedrifter som inngår i det bebudede program for utbygging av kraftslukende industri, vil grunnlaget være lagt for en relativt hurtig løsning av ledighetsproblemer i store deler av kystdistriktene i Sør- og Vest-Norge og i innlandsområdene i Nordland fylke. Samtidig vil et slikt program, basert vesentlig på bedrifter for produksjon av eks-

portvarer, skape de nødvendige valutainntekter til dekning av det økende importbehov som en fortsatt rask vekst vil føre med seg. Erfaringen viser nå tydelig at importbehovet stiger relativt hurtigere enn nasjonalproduktet.

Disse prosjekter vil kunne danne grunnlag for tilførsel av utenlandsk kapital. Det underskudd som vil følge i utenriksøkonomien, vil direkte være et middel til å øke valutainntektene i framtiden.

Om en i tillegg til den betydelige egenkapital som norske interessenter kan sette inn, kan oppnå en import av kapital til disse større prosjekter, vil finansieringen av dem neppe by på avgjørende problemer. Ved omdanningen av Industribanken og Tiltaksfondet og ved opprettelsen av Distriktenes Utbyggingsfond er lagt til rette de institusjonelle forutsetninger for å skaffe til veie de investeringskreditter som trenges for å sikre en balansert utbygging av annen næringsvirksomhet i utviklingsområdene.

Til tross for denne utbygging av institusjonene for investeringskreditter vil det være et problem å få dekket behovet for driftskredittene i disse områder. Dette problem har Utbyggingsfondet for Nord-Norge stadig stått overfor i sitt arbeid.

Gjennom fellesforvaltningen av Arbeidsløsetrygdens fond har Norges Bank søkt å medvirke til en spredning av kapitalmidlene i banksystemet fra de velforsynte og til de vanskeligstilte strøk. Men som følge av at trygden etter hvert er blitt pålagt å bære en rekke nye utgifter, vil det løpende overskudd bare gi forholdsvis beskjedne beløp til disposisjon.

Ved forvaltningen følger en fortsatt den linje at en ikke overfører bestående innskudd fra de lokale banker. En har foreløpig også innskrenket seg til å trekke inn påløpne renter fra de større banker i Oslo og Bergen.

For tilgangen på kreditt ute i distriktene har vært av langt større betydning at storbankene i 1960 bevisst har søkt å medvirke til en spredning av virkemidlene i banksystemet. Denne spredning skjer dels ved at storbankene oppretter filialer, dels ved at de overtar lokale banker og dels ved at de inngår avtaler om samarbeidsordninger. Ekspansjonen i flere lokale banker har ofte sammenheng med at de større banker har tilført dem betydelige innskuddsmidler.

Det er grunn til å peke på denne side av storbankenes virksomhet når det nå synes å være en økende grad av kritisk innstilling til deres ekspansjon ut over landet.

Denne kritiske innstilling synes i noen grad å være bestemt av lokale bankers naturlige motvilje mot konkurranse om innskuddsmidler og om lånekunder. Men i enkelte distrikter er også motstanden bygd på det synspunkt at gjennom et storbanksystem vil det kunne oppstå en for stor avhengighet av hovedstyrene i de større byer.

Når Norges Bank har hatt til uttalelse saker om opprettelse av filial eller overtakelse av bestående banker, har den inntatt den holdning at det bare i unntakstilfelle kan være spørsmål om å fravike den oppfatning som de lokale myndigheter har gitt uttrykk for. De valgte tillitsmenn i formannskap og kommunestyre må være rette vedkommende til å vurdere distriktenes interesser.

Det står imidlertid ikke til å nekte at de standpunkter som de lokale myndigheter kan innta, kan virke noe tilfeldig. Norges Bank har derfor i lang tid ment at en burde søke å få et nøytralt utvalg til å prøve å stille opp noen retningslinjer for myndighetenes behandling av slike saker. I forbindelse med inngåelsen av den 5-årige rammeavtale har bankene og kredittinstitusjonene

sagt seg enig i at et slikt spesielt utvalg blir opprettet. Det har nå trådt i virksomhet og har vært i forbindelse med banker og myndigheter på flere steder i landet.

Storbankene har erklært seg innforstått med at videre virksomhet med sikte på opprettelse av nye filialer eller overtakelse av bestående banker stilles i bero inntil innstillingen fra utvalget foreligger.

Spørsmålet om bankstrukturen er formålstjenlig, har også meldt seg i forbindelse med de finansieringsproblemer som ventes å oppstå under de nye markedsforhold. Fra enkelte hold har vært nevnt at det kan bli vanskeligheter med å få finansiert mellomlange leveringskreditter, som kan være nødvendige for å få kontrakter om levering av utstyr for eksport.

Særlig fra forretningsbankenes side har vært hevdet at det ikke foreligger noe behov for nye institutter etter at Eksportkredittkommisjonen er blitt omdannet til Garanti-instituttet for eksportkreditter. Gjennom det nye «EFTA-utvalg» for kredittspørsmål vil en kunne få belyst om denne oppfatning er riktig.

Når Norges Bank har vært innstilt på å få et slikt utvalg i funksjon, er det for å åpne muligheter for å få drøftet den utlånspolitikk som bankene bør føre vis-à-vis norske bedrifter som vil bli berørt av de nye markedsforhold. Det har vært gjort gjeldende at det kan foreligge en fare for at bankene vil se seg best tjent med å gi kreditter til import til sikre foretak som konkurrerer med norske bedrifter, mens de ikke ønsker å ta risikoen på å gi kreditter til norske bedrifter som antas å ha en usikker framtid. Arbeidstakerne har også en spesiell interesse i denne sak. Da det foreløpig ikke er anmeldt noen saker til dette utvalg, må en ta det som et uttrykk for at det verken fra bedriftenes eller arbeidstakernes side kan ha vært noe vesentlig å utsette på den politikk som kredittinstitusjonene fører, likesom heller ikke kredittinstitusjonene selv kan ha følt noe behov for å få nærmere drøftet denne utlånspolitikk. Det er for øvrig grunn til å framheve at kredittinstitusjonene har erklært seg enig i den endring som er foretatt i de veiledende retningslinjer for utlånspolitikken, at de skal ta særskilt hensyn til norske bedrifters behov for kreditt under de nye markedsforhold.

Når det etter lange forhandlinger lyktes å finne fram til en enighet både om en 5-årig rammeavtale for kredittpolitikken, om opprettelse av et spesielt strukturutvalg for banksystemet og et spesialutvalg for «EFTA-saker», skyldes det at alle parter har vist god vilje til gjensidige innrømmelser. Det sier seg selv at ingen av partene helt ut kan ha oppnådd løsninger som de prinsipielt ville ha foretrukket. Det gjelder kanskje særlig om løsningen av de institusjonelle spørsmål som har vært framme i debatten om de nye banklover. Men det er Norges Banks oppfatning at lite ville være vunnet og mye ville være tapt om en skulle sette på spissen de omtvistede spørsmål i denne sak.

Det vil være det samme behov for god vilje til gjensidig forståelse av synsmåter nå når en i praksis skal gi avtalene det konkrete innhold. De gode erfaringer en hittil har gjort, gir tro på at en også kan løse den oppgave på samme tid å føre både en generell tilstrammingspolitikk og en selektiv ekspansjonspolitikk i utbyggingsområdene.